

E-ISSN: 3023-820X
Yaz 2024 • Summer 2024
Cilt 1 • Volume 1
Sayı 1 • Issue 1

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

Baş Editör
Editor-in-Chief

Esra AKA

Danışma Kurulu
Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Atilla ŞENTÜRK
(İstinye Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Bahir SELÇUK
(Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Prof. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ebru Burcu YILMAZ
(İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Bünyamin TAŞ
(Aksaray Üniversitesi)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
(Gaziantep Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Kemal YAVUZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Doç. Dr. Fettah KUZU
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN
(Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Neslihan İlknur KOÇ KESKİN
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Prof. Dr. Nihat ÖZTOPRAK
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK
(Erzurum Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM
(Atatürk Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Prof. Dr. Ozan YILMAZ
(Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
(Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Alan Editörleri
Field Editors

Klasik Türk Edebiyatı
Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Halk Edebiyatı
Prof. Dr. Canser KARDAŞ
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Damlanur KÜÇÜKYILDIZ GÖZELCE
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Yeni Türk Edebiyatı
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Türk Dili
Prof. Dr. Ümit HUNUTLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Türk İslâm Edebiyatı
Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ
(İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Yılmaz ÖKSÜZ
(Ege Üniversitesi)

Türkçe Eğitimi
Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)

Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Tarih ABD
Prof. Dr. Hidayet KARA
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Sayı Hakemleri
Issue Reviewers

Prof. Dr. Orhan Kemâl TAVUKÇUOĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Vildan SERDAROĞLU COŞKUN
(Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeki TAŞTAN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)

Doç. Dr. Cemalettin YAVUZ
(Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan KAPLAN
(Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Sait ÇALKA
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Doç. Dr. Sadık ARMUTLU
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)

Yazı İşleri Sorumlusu

Managing Editor

Fatma TÜRK

Dil Editörleri

Language Editors

Öğr. Gör. Dr. Bestami BİLGE (Türkçe)

Öğr. Gör. Hakan SÖNMEZ (İngilizce)

Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir Sıddık ŞAHİN (Farsça)

Musahhihler

Proofreaders

Fatma KEKÜÇ

Haydar ÖZÇELİK

Özlem YOLAÇAN

Son Okuma Sorumluları

Final Proofreaders

İlknur CEVHER

Gizem SERGERDANOĞLU

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj

Cover Design and Layout

Beyza MURAT-ABDUKARIMOV

Yazışma Adresi

Contact

dergiklasikdivan@gmail.com

<https://klasikdivan.com>

Dibace

Kıymetli Klasik Divan Okurları,

Bu yıl yayım hayatına başlayan *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)*; edebî eserler, ilmî çalışmalar, kültür, dilbilim ve eğitim incelemelerinin yapıldığı özgün ve yenilikçi çalışmaları akademi camiasıyla buluşturmayı hedeflemektedir. *KD-UDKEAD*; bilim etiği, özgün değer, dijital perspektif, modern yaklaşım ve disiplinlerarası incelemelerle akademik çalışmalara katkı sunmayı ilke edinen bir yaklaşıma sahiptir. Klasik Divan Çevrim İçi Edebiyat Topluluğunun süreli yayını olan dergimiz, Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) olmak üzere yılda iki sayı hâlinde yayımlanacaktır. İnsan ve toplum bilimleri alanında çalışmalar yürüten araştırmacıların kaleme aldığı yazıların kabul edileceği dergi; yayın kurulunun ön incelemesinin ardından yazıyla ilintili olarak çift taraflı kör hakem değerlendirmesine tabi tutulmakta ve en az iki hakem onayı olan yazılar yayımlanmaktadır. Dergimiz, E-ISSN 3023-820X numarasıyla elektronik ortamda yayımlanmaktadır. Danışma kurulu, yayın kurulu ve yazım kuralları başta olmak üzere dergiyle ilgili tüm bilgiler dergi.klasikdivan.com adresinde yer almaktadır. Dergimizin ilk sayısı *KD-UDKEAD 1/1, Yaz 2024* dönemi olan 30 Haziran tarihinde yayımlanmıştır. Bu sayıda; uygun bulunmayan yazıların elenmesinden sonra beşi *Araştırma Makalesi* ve ikisi *Kitap Tanıtım Yazısı* olmak üzere toplam yedi yazı yayımlanmıştır. Dergimize yazılarıyla katkıda bulunan araştırmacılara, yazıları büyük bir titizlikle inceleyen hakem kuruluna ve gönüllülük esasıyla bir araya gelen Klasik Divan Çevrim İçi Edebiyat Topluluğu üyelerine teşekkür ederiz. *KD-UDKEAD*'ın nitelikli ve özgün makalelerle uzun soluklu olmasını temenni ediyoruz.

Saygılarımızla.

Baş Editör
Esra AKA

Makale göndermek için ilk tarih: 01 Nisan 2024

Makale göndermek için son tarih: 02 Haziran 2024

1. Sayının yayımlanma tarihi: 30 Haziran 2024

İÇİNDEKİLER CONTENT

Dergi Künyesi:	I
Dibace:	V
İçindekiler:	VI

Araştırma Makalesi Research Article

1.Fars Kültür ve Edebiyatında Hayat Suyu Pınarı ve İskender The Water of Life and Alexander in Persian Culture and Literature Prof.Dr. Nimet YILDIRIM.....	1
2.Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Kırkbasma ve Albasmadan Korunma Ritüel ve Uygulamaları Rituals and Practices For the Preservation of Kırkbasma and Albasma in Azerbaijani and Anatolian Folklore Doç. Dr. Meleyke MEMEDOVA.....	14
3.Gülzâr-ı Savâb Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili Çıkarma Teşebbüsü An Attempt to Construct a Reader Profile Based on the Seals Used in the Manuscripts of Gülzâr-ı Savâb BeyzaMURAT-ABDUKARIMOV.....	29
4.Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Boyu ile Hayat Ağacının Arkaik İlişkisi The Archaic Relationship Between the Height of the Beloved and the Tree of Life in Classical Turkish Literature HasanERGÜLEÇ.....	48

5.Hâfız-ı Şirâzî'nin "Şumâ" Redifli Gazeline Yapılan Üç Şerhin Mukayese Edilerek Değerlendirilmesi

A Comparative Evaluation of Three Commentaries on Hâfız Al-Shirâzî's Ghazal with the Rhyme "Şumâ"

BeyzanurBEKMEZ.....67

Kitap Tanıtım Yazısı

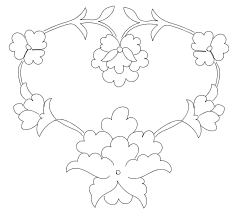
Book Review

6.Prof. Dr. İlhan Genç'in Kaleminden Kürsüdeki Şâir: Mehmet Âkif

Prof. Dr. Şerife YALÇINKAYA.....89

7.Şâirâne Muammâlara Şârihâne Çözümler Şerh-i Muammeyât-ı Emrî (Muammâyî Ahmed Çelebi)

Hasan TEL.....95

***Gülzâr-ı Savâb* Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili Çıkarma Teşebbüsü**

An Attempt to Construct a Reader Profile Based on the Seals Used in the Manuscripts of *Gülzâr-ı Savâb*

Beyza Murat-Abdukarimov

m.beyza.murat@gmail.com

Hamburg Üniversitesi

<https://orcid.org/0000-0003-1115-8236>

Elyazmaları Kültürü Bölümü

Yüksek Lisans Öğrencisi

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date of Submission: 31.05.2024

Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 10.06.2024

Sayfa/Page: 29-47

Atıf/Citation: Murat-Abdukarimov, Beyza. “*Gülzâr-ı Savâb* Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili Çıkarma Teşebbüsü”. *Klasik Divan: Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2024), 29-47.

Değerlendirme/Peer Review: İki dış hakem-Çift taraflı körleme/Double anonymized-Two external.

İntihal/Plagiarism: Bu makale turnitin programında taranmıştır. /This article was checked by turnitin.

***Gülzâr-ı Savâb* Nüshalarında Kullanılan Mühürler Üzerinden Bir Okur Profili Çıkarma Teşebbüsü**

An Attempt to Construct a Reader Profile Based on the Seals Used in the Manuscripts of *Gülzâr-ı Savâb*

Beyza MURAT-ABDUKARIMOV

Özet

El yazmalarının metninde bahsedilen konu kadar metin dışı unsurlar da önemlidir. Özellikle kitap kültür tarihi bağlamında aydınlatılmadığı düşünülen ve araştırmacılar için soru işareti kalan kısımlar, gerekli verilerin sağlanmasıyla açıklığa kavuşacaktır. Kodikoloji bu anlamlandırma çabalarıyla metin dışı öğeleri inceler. Bu makalede kodikolojik unsurlardan “mühür” ele alınarak *Gülzâr-ı Savâb* incelenecektir. *Gülzâr-ı Savâb* elimizdeki kitap yapım malzemeleri hakkında bilgi veren bir eserdir. Kodikolojik bir içeriğe sahip olan bu eseri hangi okuyucunun ne amaçla kitaplarının arasına koyduğu mühürler yardımıyla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Nefeszâde İbrahim Efendi, *Gülzâr-ı Savâb*, Kodikoloji, Mühür, Okur Profili.

Abstract

In terms of the history of book culture, extratextual elements are as important as the content of manuscripts. The parts that we consider unclear and not illuminated enough will be clarified with the provision of the necessary data. Codicology examines these extratextual elements in its efforts to make sense of them. In this article, “the seals”, one of the codicological elements, will be examined through *Gülzâr-ı Savâb*. *Gülzâr-ı Savâb* is a work that provides us with information about book production materials. The seals will help to analyze which reader included this codicological work among their books and for what purpose.

Keywords: Nefeszâde İbrahim Efendi, *Gülzâr-ı Savâb*, Codicology, Seal, Reader Profile.

Giriş

Bir el yazmasının içeriği kadar, o eserin kimlere ulaştığı da önem taşır. Metne ve muhteva-ya odaklandığımız gibi metin dışı unsurları da göz önünde bulundurmalıyız. Bu unsurlar bizlere; okuyucu, yazar ve kitap üretimine dâhil olan sanatçılar ile üretim aşamaları hakkında bilgi sunar. Böylece yeterince bilgi sahibi olmadığımız, genellemelerle yaklaştığımız ve varsayımlar üzerinden ilerlediğimiz pek çok konunun aydınlatılması sağlanabilir. Eserin muhatapları, üretim ve dağıtım süreçlerine ilişkin veriler; akademik araştırmalarda eserin muhtevası kadar önem verilmesi gereken kritik unsurlardır. Bahsedilen konuların ve daha birçoklarının aydınlatılması hususunda devreye kodikoloji girmektedir. Kodikoloji; kitapların yapım süreçleri, kullanılan malzemeler, yazı teknikleri ve tarihî bağlamları gibi konuları ele alarak el yazmalarının kökenini ve tarihini aydınlatan bilimdir. Kâğıt, mürekkep, cilt, serlevha, ketebe kaydı gibi muhtelif unsurlar bu bağlamda çeşitli yönlerden analiz edilir. Bu çalışmada ise bu öğelerden mühür kısmı ele alınacaktır.

Gülzâr-ı Savâb, kitap üretim ve yazı malzemeleri ile ilgili bilgilerin topluca bulunduğu bir eserdir. Bu makalede, kodikolojik unsurlar üzerine telif edilmiş bu eser, yine kodikolojik bir öge olan mühür ögesi ile incelenecektir. Mühürlerin üzerinden okur profili oluşturmaya, eserin kimler tarafından yazıldığı ve bulundurulduğuna dair bir analiz gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, temellük kayıtları ve vakıf kayıtları gibi sahiplik bildiren diğer ögeler konunun dışında bırakılmıştır. Makale beş bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla “Mühürlerin İşlevleri ve Eseri Anlamadaki Rolü, *Gülzâr-ı Savâb* ve Müellifi, Elde Bulunan Nüshalar, Nüshalarda Bulunan Mühürler, *Gülzâr-ı Savâb* Okur Profili”dir.

1. Mühürlerin İşlevleri ve Eseri Anlamlandırmadaki Rolü

Osmanlı’da mührün geniş ve yaygın bir kullanım alanı vardır. Bu kullanım alanlarından birisi de el yazmasının sahipliğini belirtmektir. Şahsî mühürlerin kullanımının yanı sıra vakıf mühürleri de el yazmalarında aitlik bildirmek için kullanılmıştır. *Vakfedilen kitabın üzerine vakfedenin yazdığı/ yazdırdığı kayıt veya vakfi belirten mühürler vakıf kaydı olarak tanımlanmaktadır.*¹

El yazmalarında rastladığımız mühürler; Türkçe, Arapça ve Farsça ifadeler içerebilir ve *mühürlere isim, görev adı, Kur’ân-ı Kerim ayetleri veya beyitler kazılırdı. Bu yüzden mühür ustaları; sülüs, ta’lik, nesih, rik’a, reyhânî gibi yazı çeşitlerinden bir ya da birkaçında ustalık kazanmak zorundaydı.*² Maliklik yahut vakfetme arzusunu anlatan ifadelerin kullanımı da yaygındır. Şahsî mühürlerde bu gibi ifadelerin yanı sıra kişinin sadece isminin bulunduğu mühürler de vardır. Şah-

1 İsmail Erünsal, *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 193.

2 Semra Tunç-Emine Yeniterzi, “Osmanlı Mühür Sanatı ve Klasik Türk Şiirinde Mühür,” *Journal of Turkish Studies* 8/1 (2013): 2641.

sî mühürler, aynı zamanda *bir şahsın ve hükmî şahsiyeti olan bir makam veya müessesenin adını içeriyorsa o şahıs veya makam ve müesseseyi temsil eder, onu ilzâm eder, sorumluluğunu kanıtlar*.³ Şahsi mühürlerde bahsedilen ifadeler yazılırken “*istifte de mürsel (sonu kıvnlmayıp uzatılan) bir harf ile, mühürü iki hücreye bölmek temayülü dikkat çeker*.”⁴ Çeşitli ifadelerin yanı sıra kişinin sadece isminin bulunduğu mühürler de vardır. Bunlar aynı zamanda *bir şahsın ve hükmî şahsiyeti olan bir makam veya müessesenin adını içeriyorsa o şahıs veya makam ve müesseseyi temsil eder, onu ilzâm eder, sorumluluğunu kanıtlar*.⁵ Mühür ifadelerinde mütevazılık söz konusudur. Genellikle dünyanın geçiciliği, mülkün Allah’ın olduğunu ortaya koyan *emanet*⁶ anlayışı mühürlere hakkettirilirdi.

El yazmalarının zahriyyelerindeki boş kalan yerlere genellikle temellük, vakıf kayıtları ve mühürleri, eseri okuyan birinin yazdığı kırâ’at veya mukabele kaydı gibi kayıtlar da konulduğu görülmektedir.⁷ Daha çok baştaki yapraklarda görsek de metnin sonunda ketebe kaydından sonra basılan mühürlere de rastlamaktayız. Bilhassa vakıf mühürlerinin eserin iç sayfalarına da birden fazla kez basıldığı vâkîdir. Mühürler çoğunlukla temellük kayıtlarıyla birlikte kullanılırdı. Sayfada bir mühür ve bir el yazısı ile sahipliği ifade eden kelimeler görebilirdiniz. Bunun yanı sıra temellük kayıtlarının olmadığı, sadece mühürlerin olduğu durumlar hiç de az değildir. *Kitaplarına temellük kaydı düşmeyip de sadece mühürlerini basan kitap sahipleri de vardır. Bu mühürler bir nevi Batı’da ki ex-libris (anlamı ...nın kütüphânesine ait; ...nın kitâbı) fonksiyonunu icrâ etmektedir*.⁸

Bir mührün bir sayfaya basılmasıyla, çeşitli bilgiler elde edilebilir. Öncelikle, eserin mülkiyetinin kime ait olduğunu öğrenilebilir. Bu bilgiler, kişisel kütüphaneler ve bireysel okuyucuların kitap zevkleri hakkında ipuçları da sunabilir. Ayrıca vakıflar, medreseler ve çeşitli kurumlarda hangi kitapların yaygın olduğu belirlenebilir. Her bir müessese özelinde yapılacak okumalar bu yolla kolaylaşır. Bir kütüphane envanterinden elde edilen veriler, tereke kayıtları bizlere geniş kapsamlı bilgiler sağlayabilir. Eserin şu an bulunduğu yer ile sahibi arasında farklılık olabilir. Bu bilgi, eserin sahibinin veya ilgili kurumun hangi şehirde bulunduğu belirlenmesinde yardımcı olabilir. Ayrıca, eserin tarihsel süreç içindeki sahiplik zincirini de aydınlayabilir. Bir nüshada birden fazla mühür bulunması, eserin kimden kime geçtiğinin ve intikal sürecinin anlaşılmasına yardımcı olabilir. Aynı eserin farklı nüshalarındaki mühürlerin incelenmesi, eserin dolaşımının takip edilmesini sağlayabilir. Okuyucusunun sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi edinilebilir. Örneğin, bu makale özelinde *Gülzâr-ı Savâb*’ı kimlerin okuduğu anlaşılabilir.

Mühürler aynı zamanda birer sanat eseridir; bu sanatın zaman içinde nasıl evrildiği, mühürlerde hangi ifadelerin daha sık kullanıldığı ve belirli bir kitap türünde belli bir üslubun olup olmadığı

3 İbrahim Kemal Baybura, “Osmanlılarda Mühür”, (İstanbul: Topkapı Saray Müzesi Yıllık II, 1987), 69.

4 Selami Ece, *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri(I-II)*, (Erzurum: Eser Basım Yayın Matbaacılık Yayınları, 2015), 312.

5 İbrahim Kemal Baybura, “Osmanlılarda Mühür”, (İstanbul: Topkapı Saray Müzesi Yıllık II, 1987), 69.

6 Adam Gacek, *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2020), 344.

7 İsmail Erünsal, *age.*, 165.

8 İsmail Erünsal, *age.*, 200

da analiz edilebilir.

Kodikoloji, bunlara benzer bir grup soruya cevap bulmaya çalışır: *El yazması eser nasıl, ne zaman ve nerede üretilmiştir? Hangi amaçla üretilmiştir? Üretimi kimin himayesinde gerçekleşmiştir? En geniş anlamıyla bu bilim dalı kitap arkeolojisinin ötesine geçerek bir el yazması eserin tarihi, metnin intikal tarihi, koleksiyonlar, koleksiyonerler, kütüphaneler vb. farklı yönleri de kuşatır.*⁹ Bu bağlamda mühür, kodikolojik öğelerden birisidir. Mühürlerin bizdeki tarihi oldukça eskidir. “*Damga*” veya “*tamga*” kelimesi eski Orta Asya hayatından beri kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰ Bu kadar yaygın ve köklü bir geçmişe sahip mühürler üzerine maalesef ki hudutlu bilgilere sahibiz. Mühür, alt metninde dikkate şayan ve tetkike muhtaç bilgiler barındırmaktadır. Tüm bunları anlama ve anlamlandırma üzerine yapılacak çalışmalar biz araştırmacıları beklemektedir. Günümüzde kaynaklara erişimin geçmişe nispeten kolay olması, dijitalleşmenin artması bu çalışmaların çoğalmasını kolaylaştıracak sebeplerdendir.

2. *Gülzâr-ı Savâb* ve Müellifi

Gülzâr-ı Savâb, Nefeszâde İbrâhim tarafından kaleme alınmıştır. Yazar, eserinde kendisini *Kâtib İbrâhim el-Hasenî el-Hüseynî el-Kureyşî el-Mukrî el-müştehir Nefes-zâde*¹¹ olarak tanıtır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Kendisi çeşitli kaynaklarda Maveraünnehir doğumlu,¹² İstanbullu¹³ ve Amasyalı¹⁴ olarak tanıtılır. Amasya’da büyümüştür. İsminden de anlaşılacağı üzere seyyiddir, soyu Hz. Hasan’a dayanır. Müderrislik yapmıştır. IV. Murad devrinde yaşamıştır.¹⁵ Nefeszâde olarak tanınır. Hat sanatı konusunda mahirdir. Kendi ifadesinde “*kâtip*” yani “*hattat*”tır. Birçok öğrenci yetiştirmiştir. Önce babası sonrasında ise Demircikulu Yusuf Efendi’den ders almıştır. M. 1650 senesinde Dersaadet’te¹⁶ vefat etmiştir. *Gülzâr-ı Savâb* ise IV. Murad’a sunulmuştur.

Sebeb-i telif kısmında geçen ismi *Kitâb-ı Küttâbiyye ve Risâle-i Midâdiyye ve Kırtâsiyye*¹⁷ dir. İki bölümden oluşan eser, müellifin deyimiyle *iki bab ve bir fasıldan* meydana gelir. Yazar, “*sinn-i sığârdan bu ana gelince hutût-ı eslâf-ı kâmiletü’l-eknâfa mütâle’a edip cümle usûlleri husûl bulduktan sonra tecrübe ve imtihân ile cümle âhar ve ilâcı ve ecz’ayı midâd-ı hoş-ımtizâc-ı ve elvân-ı envâ-’ı*

9 Adam Gacek, *age.*, 201.

10 Muhammed Beşir Aşan, “Mühür ve Mühürçülüğümüz”, *Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayınları, 1992), 131.

11 Gülzâr-ı Savâb, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, 02547-001 vr. 3b.

12 Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, (haz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, İstanbul 1928), 46.

13 Şevket Rado, *Türk Hattatları* (İstanbul: Tifdruk Yayın-Matbaacılık, 1984), 96.

14 Muhittin Serin, “Nefeszâde İbrâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 32 (2006): 523.

15 Suyolcuzâde, Devhatü’l-Küttâb, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, 04359, vr. 29a.

16 Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, ed. Yekta Saraç, C.1 (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 179.

17 Gülzâr-ı Savâb, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, 02547-001, vr.4a.

acıbe ve rengân-ı garîbe 'alâ-kaderi'-l imkân tahsil ve tefennün eylemişim."¹⁸ diyerek bu konuyla uzun zamandır ilgilendiğini ve konu hakkında tecrübesi olduğunu aktarmıştır. İki bablı kısma yani asıl kısma gelene kadar bir fasıl yazmıştır. Burada hattın faziletinden bahseder. Sonrasında hat sanatı için üstadlardan başlayarak kendi dönemine kadar gelen hattatlardan bahsetmiştir.

İkinci kısım ise iki babdan oluşan ve bizim için dikkate şayan kısım. İlk bab, "*Der-Beyân-ı Terbiye Kerden-i Karâtis ve Esbâb-ı Kitâbet-i Küttâb-ı Kitâbet-enîs*"dir. Burada ahar, tıla ve renk gibi konulara değinmiştir. Diğer bab ise "*fî-Ahvâli'l-Midâd ve'l-Kalemi'n-Nakkâd*" olarak adlandırılmıştır. İs mürekkebi, çeşitli mürekkep terkipleri, kalemtraş, mıkta gibi ürünlerden bahsedilmiştir.

Eser üzerinde Kilisli Muallim Rıfat Bilge çalışmış, 1232 numaralı Topkapı nüshasını merkez olarak metni tashih ve tertib etmiştir. Bunun dışında eser, inceleme metin olarak Fehime Demir ve Mustafa Çetinkaya'nın yüksek lisans tezine konu olmuştur. Nilüfer Kızık Kiraz, *Gülzâr-ı Savâb*'daki kâğıt renklendirme formüllerini kullanarak bir inceleme gerçekleştirmiştir. Özer ve Ayar ortaklaşa yazdığı makalede eser hakkında bilgi vermiştir. Sayılanlar dışında *Gülzâr-ı Savâb* ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada ise okuyucular, mühürler üzerinden analiz edilerek okur hakkında bir profil oluşturulmaya çalışılmıştır.

Nefeszâde İbrâhim'in kaleme aldığı kendi tecrübeleri ve araştırmaları neticesinde oluşmuş bu eser, Osmanlı kitap kültür tarihi açısından büyük bir önemi haizdir. Çünkü bu konudaki bilgiler usta-çırak ilişkisi içerisinde şifahi bir şekilde nesilden nesile aktarıldığı için "... böyle toplu bir hâlde bu malûmata hemen şimdiye kadar Türkçe hiçbir kaynakta rast gelinmemiştir."¹⁹ El yazmalarının bu kadar iyi dayanmasını sağlayan aharlama işlemi, yüzyıllar boyunca solmadan bir yazmanın içinde muhafaza olan is mürekkebi tarifleri ve bunun gibi merakı celb eden birçok sanat ürününün imali hakkındaki bu eser, gerçekten de bir altın değeri taşımaktadır.

3. Elimizde Bulunan Nüshalar

Eserde iki ayrı muhtevaya sahip metin bulunması ve eserin çeşitli isimlerle kaydedilmesi sonucunda sadece *Gülzâr-ı Savâb* değil birçok isimle anıldığını görüyoruz. Ancak Yazma Eser Kurumu tarafından güncellenen kataloglama çalışmalarında, önceki çalışmalarda ismi başka olan çoğu eser *Gülzâr-ı Savâb* olarak güncellenmiştir. Bunun yanı sıra eserin kataloglarda kayıtlı olduğu diğer isimleri: *Hat, Kitâb fî Fezâ'ili'l-Hatt ve'l-Kitâbe, Risale-i kitabiye Gülzâr-ı Savâb, Risale-i Midadiye ve Kırtasiye, Risale-i Nefeszade, Tabakâtü'l-Hattâtîn, Tezkiretü'l-Hattâtîn* şeklindedir. Fehime Demir'in çalışması sayesinde iki adet mecmuada da eserin kaydı olduğunu gördük.

18 *Gülzâr-ı Savâb*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, 02547-001, vr. 3b-4a.

19 Nefeszade İbrahim, *Gülzarı Savab*, ed. Kilisli Muallim Rıfat (İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, 1939), 5.

Gülzâr-ı Savâb ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalarda eserin 18 nüshası olduğu bildirilmektedir. Fehime Demir, 2004'te tamamladığı yüksek lisans tezinde 24 adet nüshadan bahseder. Bu nüshalardan²⁰ birisine ulaşamadık. Bir diğerinde ise verilen bilgiler ile mecmuanın²¹ görüntüleri uyuşmadığı için çalışmaya almadık. Ancak katalog tasnifindeki güncellemeler, çeşitli katalogların dijital ortama aktarılması gibi sonuçlardan sonra toplamda 42 nüshaya ulaştık. Burada ana kaynak olarak Yazma Eserler Kurumunun Yazma Eserler veritabanını, DİA *Gülzâr-ı Savâb* maddesini, Fehime Demir'in tezini ve Qalamos veritabanını kullandık.

Eserleri sıralarken önce ismi *Gülzâr-ı Savâb* olanları sonrasında diğer isimlere sahip olanları alfabetik olarak sıraladık. Aynı isimli yazmaları da kütüphane ismine göre yine kendi içlerinde ayrıca bir sıralamaya tabi tuttuk. İsimlerin kataloglarda bulunduğu şekline müdahale etmeden listeye ekledik. Buna göre tüm yazmaların listesi şu şekildedir:

1. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Âtîf efendi kütüphanesi. Âtîf efendi koleksiyonu. 02853.
2. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650, Bursa İnebey Kütüphanesi. Genel koleksiyon. 1867/1.
3. *Gülzar-ı savab*, Nefeszâde, İbrahim b. Mustafa (ö. 1060 H.). İBB Atatürk Kitaplığı Bel_Yz_K.000939.
4. *Gülzarı-ı savab*, İbrahim Hüsnü Nefeszade. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Koleksiyonu. NEKTY11071.
5. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650, Kütahya Vahîd Paşa Kütüphanesi. Vahîd Paşa koleksiyonu. 583.
6. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Millet kütüphanesi. A.E.Tarih koleksiyonu. 806. Bibliyografik kayıt no: 168997.
7. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650. Millet kütüphanesi. A.E.Tarih. 807.
8. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Millet kütüphanesi. A.E.Tarih koleksiyonu. 808.
9. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650, Millet Kütüphanesi. A.E.Tarih koleksiyonu. 0812/5.
10. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî,

20 Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, 1243 (Risâle-i hat).

21 İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar, 3794/2 (Kitâbü'l-Küttâbiyye ve Risâletü'l-Midâdiyye ve'l-Kırtâsiyye).

- 1060/1650, Millet kütüphanesi. Afyon Gedik Ahmet Paşa il halk kütüphanesi koleksiyonu. 03 Gedik 17165.
11. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650, Milli kütüphane. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonu. 06 Hk 1784.
12. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefes-zâde İbrâhîm b. Mustafâ; Nimet b. Mustafa b. Mehmed, 1650. Milli kütüphane yazmalar koleksiyonu. 06 Mil Yz A 7540.
13. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650. Milli Kütüphane. Milli Kütüphane yazmalar koleksiyonu. 06 Mil Yz A 9980.
14. *Gülzâr-i şavâb*, İbrâhîm el-Hasanî el-Hüseynî el-Quraişî el-Muqrî. Staatsbibliothek zu Berlin- Preußischer Kulturbesitz. Hs. or. 930.
15. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye kütüphanesi. Âşir Efendi koleksiyonu. 00289-001.
16. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650, Süleymaniye Kütüphanesi. Esad Efendi koleksiyonu, 02537.
17. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonu, 02547-001.
18. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye Kütüphanesi. Hacı Mahmud Efendi koleksiyonu. 05178-004.
19. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye kütüphanesi. Hacı mahmud efendi koleksiyonu. 05267.
20. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye kütüphanesi. Murad Molla katalogu. 01535.
21. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye kütüphanesi. Yazma Bağışlar koleksiyonu. 02593.
22. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4376.
23. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Hazine Kitapları Koleksiyonu. 1292.

24. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Hazine Kitapları Koleksiyonu.1293.
25. *Gülzâr-ı Savâb*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî, 1060/1650, Topkapı Sarayı Kütüphanesi. Yeniler Kit koleksiyonu. 004003.
26. *Gülzâr-i şevâb*, İbrâhîm el-Hasanî el-Hüseini el-Quraisî el-Muqrî. Staatsbibliothek zu Berlin- Preußischer Kulturbesitz. Ms. or. oct. 2222.
27. *Gülzâr-i şevâb*, İbrâhîm el-Hasanî el-Hüseini el-Quraisî el-Muqrî. Staatsbibliothek zu Berlin- Preußischer Kulturbesitz. Ms. or. oct. 2560.
28. *Gülzâr-i şevâb*, İbrâhîm el-Hasanî el-Hüseini el-Quraisî el-Muqrî. Staatsbibliothek zu Berlin- Preußischer Kulturbesitz. Ms. or. oct. 2863.
29. *Gülzâr-ı Sevâb*, Nefeszâde İbrahim. YKY Araştırma Kütüphanesi. 034059.
30. *Hat*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye kütüphanesi. Yazma bağışlar koleksiyonu. 045443.
31. *Kitâb fî Fezâ'ili'l-Hatt ve'l-Kitâbe*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye Kütüphanesi. Hafid efendi koleksiyonu. 00292.
32. *Kitâb fî Fezâ'ili'l-Hatt ve'l-Kitâbe*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye kütüphanesi. Hafid efendi koleksiyonu. 00293.
33. *Mecmû'a*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Emanet Hazinesi koleksiyonu. 001232.
34. *Mecmû'a*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi. Hazine Kitapları Koleksiyonu 001759.
35. *Risale-i kitabiye Gülzar-ı savab*, Nefeszade, es- Seyyid İbrahim b. Mustafa. İBB Atatürk Kitaplığı. MC_Yz_K.000575/05.
36. *Risale-i Midadiye ve Kırtasiye*, Nefeszâde İbrahim el-Hüsnî el-Hüseyn el-Kureyşî el-Mukrî. Amasya Beyazıt kütüphanesi. Bayazıt koleksiyonu. 176148.
37. *Risale-i midadiye ve kırtasiye*, Nefeszade, es-Seyyid İbrahim b. Mustafa. İBB Atatürk kitaplığı. MC_Yz_K.000204.
38. *Risale-i Nefeszade/Gülzar-ı savab*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Koleksiyonu. NEKTY09790.
39. *Tabakâtü'l-Hattâtîn*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye kütüphanesi. Bağdatlı vehbi koleksiyonu. 01232.

40. *Tezkiretü'l-Hattâtîn*, Nefeszâde, İbrâhim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî el-Kureşî, 1060/1650, Süleymaniye Kütüphanesi. Bağdatlı vehbi koleksiyonu. 01234-001.
41. *Tezkiretü'l-Hattatin (gülzar-ı Savab)*, İbrahim b. Mustafa b. Nefs Nefszade İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Koleksioleksiyonu. NEKTY01850.
42. *Tezkiretü'l-hattatin: (gülzar-ı savab)*, İbrahim b. Mustafa b. Nefs Nefszade İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma Koleksioleksiyonu. NEKTY02567.

4. Nüshalarda Bulunan Mühürler

Nüshaların dijital versiyonları üzerinden yürütülen bu çalışmada 5 nüshanın görüntüsüne ulaşılammıştır. Bu nüsha numaralarının yanına “Görüntü mevcut değil.” Notu düşülmüştür. 19 nüshada mühür bulunmamaktadır. Bunların yanında da “Mühre rastlanmamıştır.” Notu düşülmüştür. Mühürlerin tespitinden sonra, bunlardan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Mühür Veritabanından bulunabilen mühürler teyit edilmiştir. 20 farklı mühürden 10 tanesi veritabanında mevcuttur. Listede, bir önceki bölümde verilmiş nüsha listesindeki sırayla yer alan mühür/mühürlere yer verilmiştir. Nüshanın; demirbaş numarası, kime ait olduğu, mühür sahibinin mesleği, mühür türü ve görseli verilmiştir. Yer alan mühürlerden NEKTY11071 numaralı nüshanın ikinci mührü, 4376 numaradaki her iki mühür okunamamıştır. Liste şu şekildedir:

1. **02853** Âtîf Efendi, Âtîf Mustafa b. Mustafa el-İstanbulî- defterdar-vakıf mührü

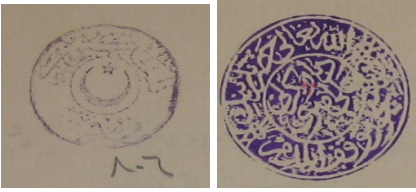
2. **1867/1**. Mühre rastlanmamıştır.
3. **Bel_Yz_K.000939**. Mühre rastlanmamıştır.
4. **NEKTY11071**. Esseyid Muhammed Haşim 1199- bilinmiyor-şahsî? ve İbrahim Tevfik?-bilinmiyor-şahsî?

5. 583 kütüphane mührü Vahîd Paşa-devlet adamı/sefir-vakıf

6. 168997 kütüphane mührü Ali Emîrî-kütüphaneci-vakıf

7. 807 kütüphane mührü Ali Emîrî-kütüphaneci-vakıf

8. 808 kütüphane mührü Ali Emîrî-kütüphaneci-vakıf Abdî-bilinmiyor-şahsî

9. 0812/5 Ali Emîrî-kütüphaneci-vakıf

10. 03 Gedik 17165 Mîr Ahmed Ağa (Gedik Ahmet Paşa)-vezirazam-vakıf

11. 06 Hk 1784. Mühre rastlanmamıştır.

12. 06 Mil Yz A 7540. Mühre rastlanmamıştır.

13. 06 Mil Yz A 9980. Mühre rastlanmamıştır.

14. Hs. or. 930. Mühre rastlanmamıştır.

15. 00289-001 Mustafa Âşir Efendi-şeyhülislam-vakıf

16. 02537 Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Es'ad Efendi-sahaf/vakanüvis-vakıf mührü

17. 02547-001 Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Es'ad Efendi-sahaf/vakanüvis-vakıf mührü

18. 05178-004 Rıza Muhammed-bilinmiyor-şahsî mühür

19. 05267. Mühre rastlanmamıştır.

20. 01535 Rumeli Kazaskeri Dâmadzâde Mehmed Murad Efendi-Kazasker-vakıf mührü

21. 02593. Mühre rastlanmamıştır.

22. 4376. Okunamadı

23. 1292 Görüntü mevcut değil.

24. 1293 Görüntü mevcut değil.

25. 004003. Görüntü mevcut değil.

26. Ms. or. oct. 2222. Mühre rastlanmamıştır.

27. Ms. or. oct. 2560. Mühre rastlanmamıştır.

28. Ms. or. oct. 2863 Mühre rastlanmamıştır.

29. 034059 Mühre rastlanmamıştır.

30. 045443. Mühre rastlanmamıştır.

31. 00292 İki mühür de Hafîd Efendi, Ebu'r-Refîd Mehmed b. Mustafa Âşîr-Kazasker-şahıs

32. 00293 İki mühür de Hafîd Efendi, Ebu'r-Refîd Mehmed b. Mustafa Âşîr-Kazasker-şahıs

33. 001232 Görüntü mevcut değil.

34. 001759 Görüntü mevcut değil.

35. MC_Yz_K.000575/05 Mühre rastlanmamıştır.

36. 176148. Mühre rastlanmamıştır.

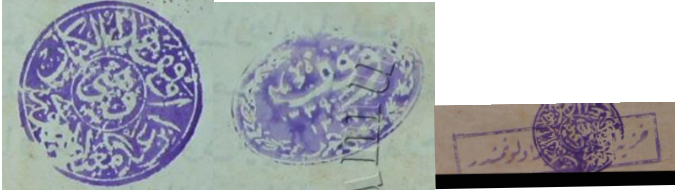
37. MC_Yz_K.000204. Mühre rastlanmamıştır.

38. NEKTY09790. Mühre rastlanmamıştır.

39. 01232 Bağdatlı Vehbî Efendi-müftü-vakıf /vakıf mührü/vakıf mührü

40. 01234-001 Bağdatlı Vehbî Efendi-müftü-vakıf /vakıf mührü/vakıf mührü

41. NEKTY01850. Mühre rastlanmamıştır.

42. NEKTY02567. Mühre rastlanmamıştır.

5. *Gülzâr-ı Savâb* kimlerin elinde

Mühürler incelendiği zaman 31 mühürle karşılaşmıştır. Tespit edilen mühürlerin yirmisi birbirinden farklı mühürlerdir. Bu yirmi mührün de on ikisi vakıf, sekizi şahsî mührüdür. Mühürlerden üçü de okunamamıştır. Okunamayanlar şahsî mühür gibi durmaktadır.

Bu bölümde önce kim olduğu tespit edilebilen kişiler ve kütüphaneleri üzerine bilgi verilmiştir. Bunların iki tanesi hariç hepsi vakıf mührüdür. İki şahıs mührüdür. Geriye kalan altı adet şahıs mührünün üçü okunmuş olmasına rağmen kişilerle ilgili herhangi bir bilgi edinilememiştir. Bilgi verme kısmı tamamlandıktan sonra okur profili üzerine varsayımlardan bahsedilecektir.

2853 numaralı eserde bulunan mühür Âtîf Efendi (ö. 1155/1742)'ye aittir. Kendisi defterdardır. 18. yüzyılda Vefa semtinde bir kütüphaneye sahiptir. Bu nüshada bulunan mührü bir vakıf mührüdür. Kütüphanede “*üç hâfız-ı kütüb, bir şeyhü'l-kurrâ, bir suyolcu, bir mücellit ve bir marangoz görevlendirilmiştir.*”²² Kütüphane geniş bir koleksiyona sahip olmasının yanı sıra “*birçok eserin tek veya nâdir nüshalarının yanında önemli sayılabilecek sayıda müellif hattıyla yazılmış veya meşhur âlimler tarafından istinsah edilmiş kitaplar da mevcuttur.*”²³

583 numaralı nüshada iki adet mühür bulunmaktadır. Bu mühürlerden ilki, Kütahya Kütüphanesine ait mührüdür. Diğeri ise Vahîd Paşa'nın (ö. 1828) vakıf mührüdür. Vahîd Paşa, Osmanlı devlet adamı ve sefiridir. Kütahya'ya sürgüne gönderilmiştir. Burada *şehrin çok sayıdaki talebe ve*

22 İsmail Erünsal, “Âtîf Efendi Kütüphanesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 4 (1991): 60-61.

23 İsmail Erünsal, *age*.

*hocasının kitap sıkıntısı çektiğini görünce kütüphane yaptırmaya karar verdiğini ifade etmektedir.*²⁴

168997, 807, 808, 812/5 numaralı nüshalar Ali Emîrî Efendi (1857-1924)'nin mührünü içerir. Bunlardan ilk üçünde kütüphane ve vakıf mührü bulunurken sonuncusunda sadece vakıf mührü ile karşılaşmaktayız. Ali Emîrî Efendi, *Dîvânü lugâti t-Türk*'ün elimizdeki tek nüshasını ortaya çıkaran kitap âşığı bir zattır. Bugünkü Millet Kütüphanesine birçok bağışta bulunmuştur. Elimizdeki dört eser de bu kütüphanede bulunmaktadır.

808 numaralı eserde ayrıca bir şahsî mühür dikkati çekmektedir. Bunun Millet Kütüphanesinde görevli hâfiz-ı kütüplerden birine ait olma ihtimali olmakla birlikte üzerindeki temellük kaydından şahsî bir okuyucuda bulunan eserin kütüphaneye geçmiş olduğu ihtimali daha kuvvetlidir.

Eldeki nüshada yuvarlak iken mühür veritabanı ile karşılaştırıldığı zaman bunun oval şeklinin de olduğu görülmektedir. Her iki mühürde de tarih bulunmadığı için bir karşılaştırma yapamamakla birlikte yeniden hakketirmenin yapıldığı görülmektedir. Ancak sebebinin ne olduğu hakkında bir bilgi yoktur.

03 Gedik 17165 numaralı nüshada Gedik Ahmed Paşa'nın (ö. 887/1482) vakıf mührü bulunmaktadır. Kendisi Osmanlı vezîriâzamıdır. Bu eser muhtemelen Afyonkarahisar'da bulunan Gedik Ahmed Paşa Külliyesinden İstanbul Millet Kütüphanesine getirilmiştir. Bu külliye de bir kütüphane bulunmaz, *cami, medrese, sıbyan mektebi ve hamamdan meydana gelir.*²⁵

00289-001 numaralı nüshada Mustafa Âşir Efendi (1729-1804)'ye ait bir vakıf mührü bulunmaktadır. Kendisi şeyhülislâmdır. Aynı zamanda iyi bir hattattır. Babasının arzu ettiği kütüphaneyi İstanbul Bahçekapı'da kurmuştur. Bu kütüphane Âşir Efendi Kütüphanesi olarak bilinir. Burada *iki dersiâm, bir şeyhülkurrâ ve iki hâfiz-ı kütüpten oluşan bir kadroya*²⁶ sahiptir. Burada öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ve bunun yanı sıra *hatim duası ve mevlid gibi bazı dini faaliyetlerin*²⁷ de yapıldığı bilinmektedir.

02537 ve 02547-001 numaralı nüshalar Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Es'ad Efendi'ye (1789-1848) ait vakıf mührü içerir. Birçok farklı görevde bulunmasının yanı sıra kendisi hem sahaf hem de vakanüvisdir. İstanbul Sultanahmet'te bulunan kütüphane, 1262/1846 yılında kurulmuştur. Kendisinin vefatından iki yıl önce tamamlanabilmiştir. Buradaki *hâfiz-ı kütüblerin, kitapların kullanılmasında zarar görmelerine engel olmak üzere çok dikkatli davranmaları istenmiştir.*²⁸

01535 numaralı nüsha Rumeli Kazaskeri Dâmadzâde Mehmed Murad Efendi'nin (ö. 1778)

24 İsmail Erünsal, "Vahîd Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 42* (2012): 437-438.

25 M. Baha Tanman, "Gedik Ahmed Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 13* (1996): 544-547.

26 İsmail Erünsal, "Âşir Efendi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 4* (1991): 8.

27 İsmail Erünsal *age*.

28 Tuba Çavdar Karatepe, "Esad Efendi Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 11* (1995): 347.

vakıf mührünü taşımaktadır. Kendisi Rumeli kazaskeridir. *Murad Molla*²⁹ diye de anıldığı bilinir. Bu kütüphane, önceden Nakşibendî tekkesindeki küçük bir koleksiyon iken; Murad Molla'nın dedesi, babası ve aile dostunun kitaplarıyla daha genişlemiş ve ayrı bir kütüphaneye dönüştürülmüştür.

00292 ve 00293 numaralı eserlerde bulunan mühürler, Hafîd Efendi'nin (ö. 1811) şahsî mühürleridir. Osmanlı kazaskeri ve âlimidir. Babası Sahhaflar Şeyhzade Âşir Efendi'dir. Kendisine ait bir kütüphane yoktur. Bu nedenle elindeki yazmalarda şahıs mührüyle karşılaşılmaktadır.

01232 ve 01234-001 numaralı eserlerde Bağdatlı Vehbî Efendi'ye ait üç adet vakıf mührü bulunmaktadır. Müftü olduğunu mühür veri tabanından³⁰ öğrenilmektedir. Bunun haricinde kendisi ile ilgili bir bilgi bulunamamıştır.

Şahsî mühürlere gelinecek olursa NEKTY11071 numaralı nüshada iki adet şahsî mühür bulunmaktadır. İlki Es-seyyîd Muhammed Haşim'e aittir. Diğeri tam okunamamaktadır. Okunan kısım "İbrahim Tevfik"tir ve devamı bulunmaktadır. Bu kişilerin kim olduğu hakkında maalesef elimizde bir veri bulunmamaktadır. Alt kısımda silik olan iki yahut üç satır daha mevcuttur.

05178-004 numaralı nüsha da Rıza Muhammed isimli bir şahsa aittir. Ancak bu kişinin kim olduğu bilinmemektedir.

4376 numaralı nüshada iki adet mühür mevcuttur. İki mühür de okunaksızdır.

Gülzâr-ı Savâb Ali Emîrî Kütüphanesinde dört adet; Esad Efendi, Hafîd Efendi ve Bağdatlı Vehbî'de ikişer adet nüsha barındırmaktadır. Buradan da eserin sadece "kütüphanemde bulunsun" düşüncesiyle değil, bir başvuru kaynağı olarak kullanıldığı çıkartılabilir.

Hafîd Efendi, iki nüshada da iki adet şahsî mühür kullanmıştır. Bu mühürlerde tarih olmadığı için aynı zamanda mı, birbirini takip eden vakitlerde mi basıldığı hakkında bilgi yoktur. Bu açıdan çift mühür kullanma yahut ikinci mührü kullanma pratiği hangi motivasyona göre oluşuyor bilinmemektedir. Ancak bu yanıtlanması gereken bir sorulardan biridir.

05178-004 numaralı nüshadaki mühür ve 4376 numaralı eserdeki mühürler, ikişer kez basılmıştır. Bunlar tam okunamadığı için tarihte değişim mi var, yoksa mührün okunaklı olması mı istenmiş bilinmemektedir.

Okur profili çıkarırken bu eseri edinen kişilerin; sosyo-ekonomik durumu, kültürel özellikleri ve meslekleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu sayede analiz; okurların kimliklerini, ilgilerini, yaşam tarzlarını ve kitaplara erişimlerini ortaya koymada yardımcı olacaktır.

Kişilerin sosyo-ekonomik ve kültürel arka planı incelendiği zaman mühür sahiplerinin mes-

29 İsmail Erünsal, "Murad Molla Kütüphanesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* C. 31 (2020): 188.

30 <https://muhur.yek.gov.tr/muhur/yekmu0087>

leklerinin üst düzey meslekler oldukları görülmektedir. Aralarında; defterdar, kazasker, veziriazam, sefir, şeyhülislam, vakanüvis, müftü gibi devlet için çalışan yahut devletin çeşitli kademelerinde bulunan kişiler vardır. Bunun dışında sahaf, âlim, kitap meraklısı olarak nitelendirilebilecek meslekler de mevcuttur. Eğitim düzeylerine bakıldığında, hakkında detaylı bilgi olanların iyi eğitim aldığı görülmektedir. Hakkında yeterli bilgi olmayanların ise buldukları görevler ve kütüphanelerinin durumu dolayısıyla iyi bir eğitim aldıkları çıkarımında bulunulabilir. Dolaşım açısından bakıldığında mühür bulunan eserler, çoğunlukla İstanbul’da bulunan kütüphanelerde. İstanbul dışında ise Afyon ve Kütahya ile karşılaşılmaktadır.

Mühür sahiplerinin kütüphaneleri incelendiğinde çoğunun kesişim kümesinin “eğitim” olduğu görülmektedir. Kütüphaneler ya öğrenci ve öğretmenler için açılmış ya da bünyesinde ders verenleri barındırmıştır. Bu da eserin eğitim ve öğretim amacıyla kullanıldığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Medrese müfredatlarında ne tür kaynaklar kullanıldığıyla ilgili elde fazla bilgi mevcut değildir. Ancak Kur’ân, fıkıh, tefsir, hadis, gramer, belagat, akaid, kelam, mantık, ferai³¹ konularında kaleme alınmış eserler ana akım olarak okutulmaktadır. Dolayısıyla bu eser, müfredatta kullanılıyor denilemezse de eğitimin içinde bulunan kişilerin elinin altında bulunmasının istenmiş olabileceği düşünülebilir. Eser doğrudan eğitim müfredatı içinde bulunmuyorsa bile eğitimcilerin ve öğrencilerin bu eseri görmeleri istenmiş olacak ki eser, bu kütüphanelerde mevcuttur.

Eğitim amacının yanı sıra kişilerin kitap sanatıyla ilgili olmalarının, kişisel zevklerinin bu eseri koleksiyonlarına eklemelerinde bir motivasyon oluşturduğu söylenebilir. Hüsn-i hat ile ilgilenen, kitap âşığı yahut âlim olan bu kişilerin, kitap sanatı ile ilgili olan bu eserin kendilerinde de olmasını istedikleri görülmektedir.

Şahsî mühürlerin gerçekten şahsî mühür mü, yoksa vakfedilen yerde görevli bir memurun mührü mü olduğu hakkında bir veri elde edilemediği için bu kişilerin okur profilini çıkarma noktasında büyük bir etki sağladığı söylenemez.

Sonuç

El yazmasının muhtevası kadar metin dışı unsurları da önemlidir. Söz konusu bir el yazmasındaki metin dışı öğeleri adlandırmak olduğunda, devreye kodikoloji girer. Bu makalede kodikolojik unsurlardan mühür unsuru üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz kitap üretim süreçleri ve yazı malzemeleri ile ilgili elde bulunan yegâne eser *Gülzâr-ı Savâb*’ın nüshalarındaki mühürlerin incelenmesi yoluyla yapılmıştır. Bu mühürler üzerinden bir okuyucu profili çıkarma çalışması gerçekleştirilmiştir.

31 Bilgin Aydın and İsmail Erünsal, “Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII.-XX. Yüzyıllar),” essay, in *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans* (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019), 93–120.

Mühürler gerek sosyal hayatta gerek devlet işlerinde Osmanlı için vazgeçilmezdir. Mührün çeşitli kullanım alanlarından birisi de el yazmalarına basılan sahiplik anlamı taşıyan kayıtlardır. Mühürler, şahsî mühürler ve vakıf mühürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mühür üzerine işlenen kelimeler; Türkçe, Arapça yahut Farsça olabilir. Kişinin arzusuna göre ayet ya da özlü söz hak ettirilmiştir. Sadece kişinin ismi bulunan mühürlere de rastlanmıştır. Bunlar daha çok zahriye sayfalarında görülmektedir. Vakıf mühürleri ise birden fazla sayfaya basılabilmektedir. Mühürler kodikolojik bağlamda pek çok veri sağlayabilir. Eserin sahibi, okuyucunun kişisel zevki, hangi kitapların yaygın olarak kullanıldığı, dolaşım ağı, malikiyet ağı, okurun sosyo-ekonomik durumu gibi çeşitli hususlar hakkında bilgi sahibi olunabilir.

Gülzâr-ı Savâb adlı eserin müellifi, Nefeszâde İbrâhim'dir. Seyyit ve hattattır. Gülzâr-ı Savâb'ı IV.Murad'a sunmuştur. İki bölüm ve bir fasıldan meydana gelen eserin incelenmesine sebep olan asıl kısmı ikinci kısımdır. Burada kitap üretimi ve yazı malzemeleri üzerine çeşitli araştırmalar sonucu oluşan bilgiler yer almaktadır. Önceki çalışmalarda 24 adet nüshası tespit edilen eserin, dijitalleşme çalışmalarının da artmasıyla 42 adet nüshası olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada, mevcut nüshalar listelenmiştir. Sonrasında nüshalar incelenerek mühürler tespit edilmiştir. 42 nüshanın 5 tanesine ulaşılammıştır. Eldeki nüshalarda toplamda 31 mühür bulunmaktadır. Bunların 20'si farklı iken diğerleri aynı koleksiyonun farklı nüshalarıdır. Mühürlerin 12 tanesi vakıf mührü, 8 tanesi şahsî mührüdür.

Mühür sahipleri; Âtîf Efendi, Vahîd Paşa, Ali Emîrî Efendi, Gedik Ahmed Paşa, Âşîr Efendi, Sahafîler Şeyhzâde Mehmed Es'ad, Murad Molla ve Bağdatlı Vehbî'dir. Hakkında malumat sahibi olmadığımız ama ismini bildiğimiz mühür sahipleri ise Es-seyyîd Muhammed Hâşim, İbrahim Tevfik ve Rıza Muhammed'dir. Eserler; Ali Emîrî (4), Es'ad Efendi (2), Hafîd Efendi (2) ve Bağdatlı Vehbî (2) haricinde birer nüsha olarak mühür maliklerinin koleksiyonlarında yerlerini almıştır.

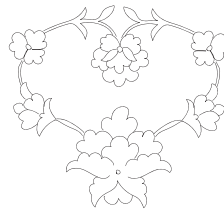
Elde edilen verilere göre bu eser yüksek kademedeki devlet görevlilerinin itibar ettiği bir eserdir. Eserin mühürlü nüshalarına bakarak İstanbul, Afyon ve Kütahya'da dolaşımda olduğu söylenebilir. Mâliklerin eğitim seviyeleri oldukça yüksek "entelektüel" sayılacak seviyededir. Kurdukları kütüphanelerin ortak noktaları "eğitim"dir. Dolayısıyla bu eser, eğitimin içinde bulunan öğrenci yahut öğretmenlerin okuması belki de uygulaması için koleksiyonlara eklenmiş olabilir. Eğitim amacı dışında mâliklerin zevk-i selimleri doğrultusunda, kitap sanatlarıyla ilgilenmelerinden dolayı bu eseri koleksiyonlarına eklemiş oldukları da düşünülmektedir.

Kaynaklar

Aşan, Muhammed Beşir. "Mühür ve Mühürçülüğümüz." Essay. In *Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu*, 131–136. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayınları,

1992.

- Aydın, Bilgin-Erünsal, İsmail. “Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII.-XX. Yüzyıllar).” In *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*, 93–120. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Baybura, İbrahim Kemal. “Osmanlılarda Mühür”. Topkapı Saray Müzesi Yıllık II, İstanbul 1987.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Yekta Saraç. Vol. 1. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Çavdar Karatepe, Tuba. “Esad Efendi Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 11* (1995): 347.
- Ece, Selami. *Klasik Türk Edebiyatı Araştırma Yöntemleri(I-II)*. Erzurum: Eser Basım Yayın Matbaacılık Yayınları, 2015.
- Erünsal, İsmail. *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- _____ “Âtıf Efendi Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 4* (1991): 60-61.
- _____ “Âşir Efendi Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 4* (1991): 8.
- _____ “Murad Molla Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 31* (2020): 188.
- _____ “Vahîd Paşa Kütüphanesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 42* (2012): 437-438.
- Gacek, Adam. *Arapça Elyazmaları İçin Rehber*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Müstakimzâde Süleyman Sadettin, *Tuhfe-i Hattâtîn*. (Haz. İbnülemin Mahmut Kemal), İstanbul, 1928.
- Nefeszade İbrahim. *Gülzarı Savab*. Tashih Kilisli Muallim Rıfat. İstanbul: İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı, 1939.
- Rado, Şevket. *Türk Hattatları*. İstanbul: Tifdruk Yayın-Matbaacılık, 1984.
- Serin, Muhittin. “Nefeszâde İbrâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 32* (2006): 523.
- Tanman, M. Baha. “Gedik Ahmed Paşa Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C. 13* (1996): 544-547.
- Tunç, Semra, and Emine Yeniterzi. “Osmanlı Mühür Sanatı ve Klasik Türk Şiirinde Mühür.” *Journal of Turkish Studies* 8/1 (2013): 2633–2650.

Klasik Divan

Uluslararası Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (KD-UDKEAD)
International Journal of Language, Culture and Literature Researches (KD-IJLCLR)

E-ISSN: 3023-820X
Yaz 2024 Summer 2024
Cilt 1 Volume 1
Sayı 1 Issue 1